

CITLIVOSŤ NA SOCIÁLNE ODMIETANIE U DETÍ ŠKOLSKÉHO VEKU

SOCIAL REJECTION SENSITIVITY AMONG SCHOOL-AGE CHILDREN

LENKA SOKOLOVÁ

Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Račianska 59, Bratislava, Slovenská republika,
sokolova@fedu.uniba.sk

Abstrakt: Citlivosť na odmietanie je kognitívno-afektívna dispozícia k úzkostným alebo hostilným očakávaniam a reakciám na náznaky odmietavého správania zo strany ostatných, ktorá významne ovplyvňuje vnímanie sociálnej reality jednotlivca. Zdrojom citlivosti na odmietanie sú predovšetkým zážitky odmietania v rodine alebo rovesníckej skupine, kvalita vzťahovej väzby a úzkostné tendencie osobnosti. Vysoké skóre generalizovanej citlivosti na odmietanie môže byť prediktorom sociálnej a emočnej maladjustácie a rizikového správania. Cieľom príspevku je prezentovať pilotné výsledky práce s Dotazníkom citlivosti na odmietanie pre deti. V pilotnej vzorke (N = 156) žiakov 4. a 5. ročníkov ZŠ je nástroj dostatočne reliabilný (Cronbach $\alpha = 0,786$, Guttmanov koeficient = 0,722). Výsledky analyzujeme vo vzťahu k rozdielom medzi pohlaviami a indexu akceptácie. Na základe našich zistení možno dotazník použiť ako podporný nástroj v oblasti diagnostiky skupinovej dynamiky, rizikového správania, inklúzie a pod.

KLúčové slová: sociálne odmietanie; citlivosť na odmietanie; deti; školský vek.

Abstract: Rejection sensitivity is a cognitive-affective disposition to anxious or hostile expectations and reactions to the cues of rejection in others' behaviour, which affects individual's perception of his or her social reality. Sources of rejection sensitivity are mainly experiences of rejection in family or peer groups, quality of attachment and anxious personality. High scores in generalized rejection sensitivity may predict social and emotional maladjustment and risk behaviour. The aim of this study is to present pilot results of Children's Rejection Sensitivity Questionnaire. In the pilot sample (N = 156) of 4th and 5th grade pupils the instrument was reliable (Cronbach $\alpha = 0,786$, Guttman split-half coefficient = 0,722). The results were analysed in the context of gender differences and acceptance index. Based on our findings the questionnaire could be used as a support diagnostic instrument of group dynamics, risk behaviour, inclusion etc.

Keywords: social rejection; rejection sensitivity; children; school age.

1 Úvod

Potreba začleniť sa do skupiny a prežívať prijatie ostatnými patrí k dôležitým psychologickým potrebám každého jednotlivca (Dreikurs Ferguson, 1999). Zážitok sociálneho odmietnutia jednotlivec vníma ako nepríjemnú skúsenosť, ktorá spúšťa emócie ako je hnev či úzkosť. Opakované a dlhodobé odmietanie môže mať negatívny vplyv na sebahodnotenie, sebaobraz aj sociálne správanie jednotlivca. V odbornej literatúre sa venuje široký priestor problematike príčin aj dôsledkov sociálneho odmietania u detí v prostredí školy. Menej sa však výskum zameriava na to, ako deti prežívajú každodenné situácie, v ktorých sú alebo môžu byť odmietnuté. Zvýšená citlivosť na odmietnutie pritom môže signalizovať ďalšie ťažkosti v oblasti emočnej a sociálnej maladjustácie a rizikového správania.

2 Teoretické východiská

G. Downeyová a S. Feldman (1996) citlivosť na odmietanie charakterizujú ako kognitívno-afektívne spracovanie alebo dispozíciu k prehnane úzkostnému očakávaniu, vnímaniu a reagovaniu na náznaky odmietavého správania zo strany ostatných. Východiskom ich konceptu citlivosti na sociálne odmietanie boli teórie pripútania a vzťahovej väzby, ktoré rozpracovali J. Bowlby a M. Ainsworthová (pozri napr. v Hašto, 2005) a psychosociálne teórie osobnosti, ktoré vysvetľujú význam bazálnej dôvery resp. nedôvery v ranom detstve E. Eriksona, H. S. Sullivana a K. Horneyovej (pozri napr. v Hall, Lindzey, Loehlin & Manosevitz, 1997). Zdrojom citlivosti na sociálne odmietanie môžu byť:

- a) zážitky odmietania v primárnej sociálnej skupine, kvalita vzťahovej väzby a nenaplnenie potreby bazálnej dôvery (Feldman & Downey, 1994). Potreba bezpečného prijatia dôležitými blízkymi je univerzálna u každého dieťaťa. Ak dieťa zažíva zo strany rodičov či iných dôležitých blízkych osôb emočné zanedbávanie, násilie, zneužívanie, agresívne a hostilné správanie, nie je táto potreba naplnená, dieťa zažíva odmietnutie.

Toto odmietnutie následne očakáva aj v ďalších sociálnych kontaktoch, rovesníckych skupinách (Sandstrom, Cillessen, Ayduk, Mendoza-Denton, Michel, & Downey, 2000) a intímnych vzťahoch (Downey, Feldman, & Ayduk, 2000). Vzťah medzi typom vzťahovej väzby a citlivosťou na odmietanie zisťovali S. Feldman a G. Downeyová (1994) na vzorke vysokoškolských študentov. Tí, ktorí uvádzali vyššiu úroveň násillia a nepohody v rodine, mali častejšie ako dospelí neistú vzťahovú väzbu. Účastníci a účastníčky výskumu, ktorí mali úzkostnú vyhýbavú alebo úzkostnú ambivalentnú vzťahovú väzbu, skórovali vysoko aj v Dotazníku citlivosti na odmietanie.

- b) zážitky odmietania v sekundárnych sociálnych skupinách, ide najmä o školské a rovesnícke skupiny, v ktorých môže byť dieťa odmietnuté rovesníkmi alebo dôležitým dospelým – učiteľkou, trénerom a pod. (Sandstorm et al., 2000). Takéto odmietanie má často charakter tzv. seba-naplňujúceho proroctva – ľudia, ktorí s úzkosťou očakávajú odmietnutie sú častejšie odmietaní (Downey et al., 2000).
- c) úzkostnosť ako črta (Voncken, Dijk, de Jong, & Roelofs, 2010; Inderbitzen, Walters, & Bukowski, 1997). Medzi sociálnym odmietaním a sociálnou úzkosťou je pozitívny korelačný vzťah (Inderbitzen et al., 1997). Je to vzťah obojstranný, odmietanie u dieťaťa posilňuje úzkosť (ak si dieťa uvedomuje, že ho skupina aktívne odmieta, prežíva väčšiu úzkosť pri kontakte s ostatnými deťmi) a deti s vyššou mierou úzkostlivosti zažívajú väčšinu stresujúcich situácií práve v školskom prostredí, čo zvyšuje predpoklad k odmietaniu (Zat'ková, 2003). Sociálna úzkosť je prítomná predovšetkým u submisívnych odmietaných, miera ich úzkosti je vyššia než u ktorejkoľvek inej sociometrickej skupiny (Inderbitzen et al., 1997).

Vysoké skóre generalizovanej citlivosti na odmietanie môže byť prediktorom sociálnej a emočnej maladjustácie, rizikového správania a významne ovplyvňuje aj interpersonálne vzťahy jednotlivca (Feldman & Downey, 1994). Ak si dieťa dôvody k odmietaniu zvnútorňuje, vedie to k obavám z ďalšieho odmietnutia a k úzkostnému očakávaniu odmietania. Osoby s vysokou citlivosťou na odmietanie sa paradoxne v snahe vyhnúť sa odmietnutiu správajú tak, že sú v skupine izolovaní alebo odmietaní – reagujú na situácie potenciálneho odmietnutia hostilne, agresívne alebo naopak so zvýšenou citlivosťou, úzkosťou a submisívnosťou. Vysoká úroveň citlivosti na odmietnutie sa tiež spája s rizikom intrapersonálneho a interpersonálneho distresu (Ayduk, Mendoza-Denton, Mischel, Downey, Peake, & Rodriguez, 2000). Analýza citlivosti na sociálne odmietanie u detí môže prispieť k hlbšiemu porozumeniu prežívania a správania detí v rôznych sociálnych situáciách a následne k efektívnejšiemu plánovaniu preventívnych a intervenčných krokov.

3 Ciele výskumu

Cieľom výskumu je pilotne overiť spoľahlivosť Dotazníka citlivosti na odmietanie pre deti u slovenskej vzorky detí školského veku (9 – 11 rokov). Ďalej si kladieme za cieľ zistiť:

- a) aké sú rozdiely v citlivosti na sociálne odmietanie medzi chlapcami a dievčatami,
- b) aký je vzťah medzi citlivosťou na sociálne odmietanie a aktuálnym indexom akceptácie u detí,
- c) aký je rozdiel v citlivosti na odmietanie od rovesníkov a dôležitých dospelých (učiteľov).

4 Výskumný súbor

Zber dát prebiehal v rámci realizácie preventívneho programu pre žiakov a žiačky bežnej základnej školy v bratislavskom kraji. Informovaný súhlas rodičov bol zabezpečený v rámci bežnej činnosti školskej psychologičky. Pilotného testovania sa zúčastnilo 156 žiakov a žiačok školského veku, konkrétne štvrtého a piateho ročníka. Išlo o dostupný výskumný výber, pričom z hľadiska školského ročníka aj pohlavia bol výskumný súbor rovnomerne rozložený (Tab. 1).

Tab.1: Rozloženie výskumnej vzorky

	4. ročník	5. ročník	Spolu
Dievčatá	40 (26 %)	39 (25 %)	79 (51 %)
Chlapci	37 (24 %)	40 (26 %)	77 (49 %)
Spolu	77	79 (51 %)	156

5 Metodika

Hlavnou metódou výskumu bol Dotazník citlivosti na odmietanie pre deti (Children's Rejection Sensitivity Questionnaire) – skrátaná verzia (Downey, Lebolt, Rincón, Freitas, 1998). Dotazník bol vytvorený na základe predchádzajúcich skúseností autorského kolektívu v oblasti výskumu citlivosti na odmietanie u dospelých populácie (Downey & Feldman, 1996). Nástroj pozostáva zo šiestich krátkych príbehov – hypotetických viniet, o potenciálnom sociálnom odmietaní, napr.:

„Predstav si, že si ako posledný odišiel z triedy na obed. Ako bežíš dole schodmi do jedálne, počuješ, že si pod schodami nejaké deti niečo šepkajú. Si zvedavý, či sa rozprávali o tebe.“

Vinety sa týkajú potenciálneho odmietnutia rovesníkmi (3 scenáre) a učiteľkou (3 scenáre). Každý scenár žiaci a žiačky hodnotia na troch šesť-stupňových škálach: a) úzkostné prežívanie odmietania, b) hostilné prežívanie odmietania, c) očakávanie odmietnutia. Výsledky sa uvádzajú vo forme priemeru hrubých skóre troch subškál a sumárnej škály generalizovanej citlivosti na sociálne odmietanie (priemeru všetkých troch subškál). Druhá alternatíva spracovania výsledkov je v podobe indexov úzkostného očakávania odmietnutia a hostilného očakávania odmietnutia, ktoré získame vynásobením hrubého skóre v subškále úzkostného prežívania hrubým skóre očakávania odmietnutia ($a \times c$), resp. hrubým skóre v subškále hostilného prežívania hrubým skóre očakávania odmietnutia ($b \times c$). Výhodou tohto nástroja je najmä to, že sa pracuje s vinetami, modelovými situáciami, ktoré umožňujú deťom identifikovať sa s príbehom, hodnotiť svoje prežívanie v danej situácii realistickejšie ako v prípade tradičných dotazníkových položiek.

Všetky scenáre boli administrované v oboch rodových variantoch. Administrácia prebiehala skupinovo so štandardnou inštrukciou, ktorú mali žiaci a žiačky uvedené v dotazníku a súčasne ju administrátorka čítala nahlas a predviedla, ako zaznačiť odpoveď do odpovedového hárku.

Ako ďalšiu metódu sme použili sociometrický test, v ktorom deti hodnotili oblúbenosť (preferenciu spoločného školského sedenia) u všetkých spolužiakov a spolužiačok v triede na 5-bodovej škále. Výsledky uvádzame vo forme indexu akceptácie, ktorý sa vypočíta ako súčet získaných volieb / $(n - 1)$. Na základe počtu pozitívnych, negatívnych a neutrálnych volieb potom zaradujeme jednotlivých žiakov a žiačky do sociometrických typov (oblúbení, priemerní, prehliadaní, kontroverzní a odmietaní).

6 Výsledky

Z deskriptívnej analýzy odpovedí v *Dotazníku citlivosti na sociálne odmietanie pre deti* vyplýva, že takmer polovica opytovaných detí (47 %) by aspoň v jednej z hypotetických situácií prežívala úzkosť. Päťina detí (19 %) uviedla aspoň v jednej z hypotetických situácií domnienku, že by boli určite odmietnuté. Približne 6 % detí by prežívalo úzkosť a domnievajú sa, že by boli odmietnuté vo všetkých šiestich predložených situáciách. Prežívanie negatívnych emócií a očakávanie odmietnutia sa podľa týchto údajov vyskytuje pomerne frekventovane, v každej zo sledovaných tried bolo niekoľko detí, ktoré v dotazníku vyjadrili obavu z odmietnutia.

V ďalšom kroku analýzy výsledkov sme zisťovali spoľahlivosť *Dotazníka citlivosti na odmietanie pre deti* u slovenskej vzorky detí školského veku. Keďže metódu test-retest v čase nebolo možné z organizačných dôvodov realizovať, použili sme metódu overovania vnútornej konzistencie nástroja pomocou Cronbachovho α a metódu split-half. V oboch metódach nástroj dosahuje uspokojivú mieru reliability: $\alpha = 0,786$ a Guttmanov split-half koeficient = 0,722 (Tab. 2).

Tab. 2: Reliabilita nástroja

	Cronbachovo α	Guttmanov split-half koeficient
Generalizovaná citlivosť na odmietanie (18 položiek)	,786	,722

Porovnanie vzájomných korelácií jednotlivých subškál dopĺňajú zistenia o vnútornej konzistencii nástroja a vzájomných vzťahoch medzi jednotlivými charakteristikami citlivosti na odmietanie. Najvyššia vzájomná korelácia je medzi subškálami „úzkostné prežívanie odmietania“ a „hostilné prežívanie odmietania“ ($r = 0,551^{**}$). Očakávanie odmietnutia signifikantne koreluje s úzkostným prežívaním odmietania ($r = 0,182^*$) aj s hostilným prežívaním odmietania ($r = 0,258^{**}$). Deti, ktoré vnímajú potenciálne situácie sociálneho odmietania negatívne, súčasne aj očakávajú, že budú v takýchto situáciách odmietnuté. Subškála „očakávanie odmietnutia“ ako jediná signifikantne koreluje aj so sociometrickým indexom akceptácie ($r = 0,166^*$). Teda deti, ktoré sú menej akceptované skupinou, častejšie očakávajú, že budú skupinou odmietané (Tab. 3).

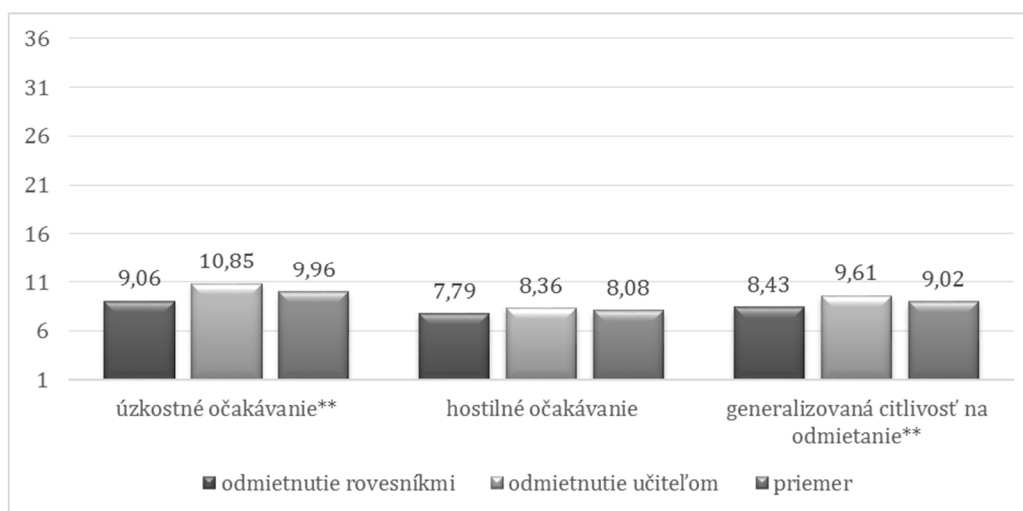
Tab. 3: Vzájomné korelácie subškál nástroja a indexu akceptácie

	Index akceptácie	Úzkostné prežívanie	Hostilné prežívanie	Očakávanie odmietnutia	Generalizovaná citlivosť na odmietanie
Index akceptácie	1				
Úzkostné prežívanie	-,087	1			
Hostilné prežívanie	,050	,551**	1		
Očakávanie odmietnutia	,166*	,182*	,258**	1	
Generalizovaná citlivosť na odmietanie	,048	,800**	,808**	,614**	1

*korelácia je signifikantná na hladine 0,05

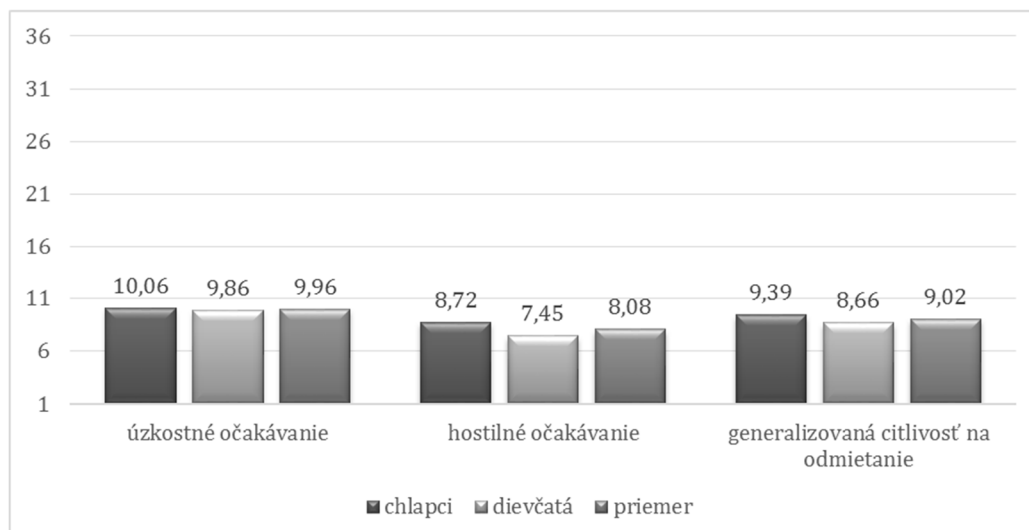
** korelácia je signifikantná na hladine 0,01

Pre účely porovnania rozdielu očakávania odmietnutia zo strany dôležitých dospelých (učiteľ'ov) a od rovesníkov sme pracovali s indexami úzkostného a hostilného očakávania odmietnutia. Keďže skóre v oboch kategóriách nespĺňali požiadavku normálneho rozloženia (Kolmogorov-Smirnov test, $p_{rovesníci} = 0,000$, $p_{učiteľ} = 0,014$), bol použitý neparametrický Wilcoxonov znamienkový test. Zistený rozdiel bol signifikantný v oblasti úzkostného očakávania odmietnutia, vyššie skóre úzkostného očakávania odmietnutia sme zaznamenali pri potenciálnom odmietnutí od učiteľa ($M = 10,85$; $SD = 6,55$) ako od rovesníkov ($M = 9,06$; $SD = 6,08$; $Z = -3,743$, $p = 0,000$). Rozdiel v hostilnom očakávaní odmietnutia od učiteľa ($M = 8,36$; $SD = 5,32$) resp. rovesníkov ($M = 7,08$; $SD = 5,52$) nebol významný ($Z = -1,742$, $p = 0,081$). Celková generalizovaná citlivosť na odmietanie bola signifikantne vyššia v situáciách odmietnutia učiteľ'om ($M = 9,61$; $SD = 5,47$) ako rovesníkmi ($M = 8,43$; $SD = 5,52$; $Z = -3,158$, $p = 0,002$). Výsledky ilustruje aj graf (Obr. 1).



Obr. 1: Porovnanie citlivosti na odmietanie učiteľ'om a rovesníkmi (rozdiely signifikantné na hladine 0,01 sú označené **)

Vnímanie situácií odmietania u chlapcov a dievčat nie sú signifikantne odlišné. Výsledky sú u oboch skupín rozložené normálne (Kolmogorov-Smirnov test, $p_{dievčatá} = 0,317$, $p_{chlapci} = 0,267$). Chlapci vo všetkých troch indexoch dosahujú vyššie skóre (úzkostné očakávanie: $M = 10,6$; $SD = 5,74$; hostilné očakávanie: $M = 8,72$; $SD = 5,35$; generalizovaná citlivosť na odmietanie: $M = 9,39$; $SD = 5,33$) ako dievčatá (úzkostné očakávanie: $M = 9,86$; $SD = 5,16$; hostilné očakávanie: $M = 7,45$; $SD = 4,19$; generalizovaná citlivosť na odmietanie: $M = 8,66$; $SD = 4,30$). Ani v jednej sledovanej premennej však rozdiel nie je významný (úzkostné očakávanie: $t = -0,222$; $p = 0,825$; hostilné očakávanie: $t = -1,653$; $p = 0,100$; generalizovaná citlivosť na odmietanie: $t = -0,944$; $p = 0,346$). Výsledky ilustruje aj graf (Obr. 2).



Obr. 2: Porovnanie citlivosti na odmietanie podľa pohlavia

Posledná časť analýzy dát je zameraná na porovnanie vzťahu medzi sociometrickým typom, pohlavím a generalizovanou citlivosťou na odmietnutie. Na základe získaných volieb v sociometrickom teste boli všetci žiaci a žiačky zaradení ku konkrétnemu sociometrickému typu v rámci izosexuálnej skupiny (Tab. 4). Najčastejšie zastúpeným sociometrickým typom boli priemerní ($n = 77$ (49 %)) a obľúbení ($n = 42$ (27 %)), ostatné tri typy boli zastúpené počtom menším ako 20 detí (Tab. 5).

Tab. 4: Charakteristiky sociometrických typov (upr. podľa Asher & Coie, 1990; Inderbitzen et al., 1997)

	Psychologická charakteristika	Sociometrická charakteristika
obľúbení	Väčšina skupiny uprednostňuje združovanie sa s nimi. Majú lepšie sociálne zručnosti a menej problémov v správaní. Často majú lepšie študijné výsledky a dispozíciu k vodcovskému správaniu.	Viac ako 50 % získaných volieb tvoria pozitívne voľby, max. 1 voľba je negatívna.
prehliadaní	Väčšina skupiny k nim má indiferentný vzťah. Niekedy sa nesprávne zahrnujú do spoločnej skupiny s odmietanými. Sú izolovaní, nie sú ale skupinou aktívne odmietaní.	Viac ako 50 % získaných volieb tvoria neutrálne voľby.
priemerní	Postoj skupiny k nim nie je jednoznačne prijímajúci, odmietavý ani indiferentný. Väčšinou sú popisovaní prostredníctvom porovnania s ostatnými typmi.	Získané voľby sú rozdelené do všetkých troch skupín.
kontroverzní	Vo vzťahu k nim je skupina rozdelená, ide o kombináciu vlastností populárnych a odmietaných detí. Napr. môžu byť násilní a porušovať pravidlá a súčasne môžu mať výborné študijné výsledky a sociálne zručnosti.	Získané voľby sú rovnomerne rozdelené medzi pozitívne a negatívne, neutrálne voľby sú zriedkavé.
odmietaní	Väčšina skupiny odmieta združovať sa s nimi. Chýbajú im adekvátne sociálne zručnosti, nevedia sa zapájať do skupinových aktivít, majú problémy v správaní atď.	Viac ako 50 % získaných volieb tvoria negatívne voľby, max. 1 voľba je pozitívna.

Vo všeobecnosti najvyššiu generalizovanú citlivosť na odmietnutie pozorujeme u skupiny prehliadaných detí, ktoré sú skôr samotárske a dostávajú od skupiny indiferentné voľby. Skupina odmietaných a obľúbených detí dosahuje vyššie skóre ako prehliadaní, no mierne nižšie skóre ako kontroverzní a priemerní. Najnižšiu mieru generalizovanej citlivosti na odmietnutie sme zaznamenali u skupiny detí s kontroverzným sociometrickým typom (Tab. 5). Významnosť týchto zistení sme overovali pomocou štatistického testu 2x2 ANOVA. Rozdiely medzi jednotlivými skupinami nie sú štatisticky signifikantné, navyše spol'ahlianosť výsledkov ANOVA znižuje nerovnomerné zastúpenie jednotlivých skupín.

Tab. 5: Porovnanie generalizovanej citlivosti na odmietanie podľa pohlavia a sociometrického typu.

sociometrický typ	pohlavie	priemer	SD	N
1 - oblúbení	dievčatá	10,4931	4,27030	24
	chlapci	8,4028	4,75737	18
	spolu	9,5972	4,55082	42
2 - prehliadaní	dievčatá	11,2917	5,93922	6
	chlapci	8,9722	3,21923	3
	spolu	10,5185	5,09728	9
3 - priemerní	dievčatá	7,3874	3,10957	37
	chlapci	9,3437	5,95703	40
	spolu	8,4037	4,87424	77
4 - kontroverzní	dievčatá	7,2604	6,09115	8
	chlapci	10,3148	4,61782	9
	spolu	8,8775	5,41884	17
5 - odmietaní	dievčatá	8,2083	3,55284	4
	chlapci	11,1548	5,03539	7
	spolu	10,0833	4,60540	11
Spolu:	dievčatá	8,6561	4,29680	79
	chlapci	9,3874	5,33091	77
	spolu	9,0171	4,83318	156

7 Závěry

Dotazník citlivosti na odmietanie pre deti použili vo svojich výskumoch viacerí autori a autorky, ktorí odkazujú na jeho vysokú reliabilitu (Downey, Lebolt, Rincón, & Freitas, 1998; napr. Sandstrom et al. (2000) uvádzajú $\alpha = 0,88$). V slovenskej vzorke je reliabilita o niečo nižšia ($\alpha = 0,79$), tento výsledok môže súvisieť s tým, že bola použitá skrátená verzia dotazníka (6 vinet), ktorá sa javí ako vhodnejšia pre cieľovú vekovú skupinu, v pôvodných výskumoch autori častejšie pracovali s úplnou verziou, ktorá sa skladá z 12 vinet a s ohľadom na väčší počet položiek dosahuje aj vyššiu reliabilitu.

Na základe našej pilotnej sondy môžeme konštatovať, že *Dotazník citlivosti na odmietanie pre deti* môže slúžiť ako vhodný doplnkový nástroj v diagnostickej činnosti školského psychológa, pretože poskytuje obraz o tom, ako deti prežívajú potenciálne situácie odmietnutia. Z našich zistení vyplýva, že:

- v citlivosti na sociálne odmietanie nie sú významné rozdiely medzi chlapcami a dievčatami,
- signifikantný korelačný vzťah je len medzi indexom akceptácie a očakávaním odmietnutia, ostatné čiastkové skóre *Dotazníka citlivosti na sociálne odmietanie pre deti* významne nekorelujú so sociometrickým indexom akceptácie. Porovnanie generalizovanej citlivosti na odmietanie podľa pohlavia a sociometrického typu taktiež nepoukazuje na významné rozdiely,
- žiaci a žiačky 4. a 5. ročníka sú významne citlivejšie na odmietnutie zo strany učiteľa ako zo strany rovesníkov, na potenciálne odmietnutie reagujú častejšie úzkostne ako hostilne.

K limitom nášho pilotného výskumu patrí najmä veľkosť a variabilita výskumnej vzorky, ktoré limitujú nielen možnosť generalizácie výsledkov, ale aj možnosť štatistického testovania dát s ohľadom na rozloženie sociometrických typov, resp. normalitu rozloženia údajov v niektorých škálach. V ďalšom výskume plánujeme výskumnú vzorku rozšíriť a zistenia o citlivosti na sociálne odmietanie konfrontovať nielen so sociometrickými indexami, ale aj s údajmi o črtovej anxiете, príp. o type vzťahovej väzby.

Napriek uvedeným limitom pokladáme získané pilotné výsledky za prínosné pre prax aj výskum v oblasti školskej psychológie. Overovaný nástroj možno použiť v rámci skupinovej alebo individuálnej diagnostiky ako doplnkovú metódu pri analýze skupinovej dynamiky, diagnostike/skríningu rizikového správania, plánovaní procesu inklúzie, plánovaní a vyhodnocovaní preventívnych programov, individuálnej diagnostike/intervencii pri rôznych typoch školskej maladjustácie.

Zoznam bibliografických odkazov

- Asher, S. R., & Coie, J. D. (1990). *Peer Rejection in Childhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 417 p.
- Ayduk, O., Mendoza-Denton, R., Mischel, W., Downey, G., Peake, P. K., & Rodriguez, M. (2000). Regulating the interpersonal self: Strategic self-regulation for coping with rejection sensitivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 776-792.

- Downey, G., & Feldman, S. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality & Social Psychology*, 70 (6), 1327-1343.
- Downey, G., Feldman, S., & Ayduk, O. (2000). Rejection sensitivity and male violence in romantic relationships. *Personal Relationships*, 7, 45-61.
- Downey, G., Lebolt, A., Rincón, C., & Freitas, A. L. (1998). *Children's Rejection Sensitivity Questionnaire (CRSQ)*.
- Downey, G., Lebolt, A., Rincón, C., & Freitas, A. L. (1998). Rejection sensitivity and children's interpersonal difficulties. *Child Development*, 69 (4), 1074-1091.
- Downey, G., Purdie, V., & Schaffer-Neitz, R. (1999). Anger transmission from mother to child: A comparison of mothers in chronic pain and well mothers. *Journal of Marriage & the Family*, 61 (1), 62-73.
- Dreikurs Ferguson, E. (1999). *Adlerian Psychology: An Introduction*. Chicago: Adler School of Individual Psychology.
- Feldman, S., & Downey, G. (1994). Rejection sensitivity as a mediator of the impact of childhood exposure to family violence on adult attachment behavior. *Development and Psychopathology*, 6, 231-247.
- Hall, C. S., Lindzey, G., Loehlin, J. C., & Manosevitz, M. (1997). *Psychológia osobnosti: Úvod do teórie osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Hašto, J. (2005). *Vzťahová väzba: ku koreňom lásky a úzkosti*. Bratislava: Vydavateľstvo F.
- Inderbitzen, H. M., Walters, K. S., & Bukowski, A. L. (1997). The Role of Social Anxiety in Adolescent Peer Relations: Differences Among Sociometric Status Groups and Rejected Subgroups. *Journal of Clinical Child Psychology*, 1997, 26 (4), 338-348.
- Sandstrom, M. J., Cillessen, A. H. N., Ayduk, O., Mendoza-Denton, R., Michel, W., & Downey, G. (2000). Children's Appraisal of Peer Rejection Experiences: Impact on Social and Emotional Adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79 (5), 776-792.
- Voncken, M. J., Dijk, C., de Jong, P. J., & Roelofs, J. (2010). Not self-focused attention but negative beliefs affect poor social performance in social anxiety: An investigation of pathways in the social anxiety - social rejection relationship. *Behaviour Research and Therapy*, 48, 984-991.
- Zatková, L. (2002). Zdroje sociálneho odmietania u detí školského veku. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 37 (4), 315-323.